

The Decline of Political Parties' Legitimacy in the Age of Populism

Seyyed Rahim Abolhasani*

Majid Sarvand**

Abstract

In recent decades, populism has emerged as one of the most significant theoretical and practical challenges facing democratic systems. The expansion of this phenomenon—particularly in the form of populist parties and leaders—has disrupted traditional mechanisms of political engagement and weakened intermediary institutions such as political parties. This study seeks to examine the relationship between populist discourse and the decline of political parties, with a specific focus on legitimacy, institutionalization, and the representative functions of parties. The research employs a descriptive-analytical method based on library sources and scholarly documentation. Findings indicate that populism, through its anti-systemic rhetoric, personalization of politics, elimination of institutional intermediaries, and reduction of politics to identity-based antagonisms, not only undermines the legitimacy of parties but also erodes healthy partisan competition, exacerbates polarization, and destabilizes the process of political representation. Case studies such as Trump in the United States, Johnson in the United Kingdom, and far-right parties in France illustrate that populism, both as political practice and public discourse, plays a foundational role in the erosion of party structures in contemporary democracies. The study concludes that if this trend persists, democratic systems will face a structural crisis that necessitates a redefinition of the role of political parties.

* Associate Professor of Political Sciences, University of Tehran (Corresponding Author), abhasani@ut.ac.ir

** Ph.D. in Political Sciences, University of Tehran, majid.sarvand@gmail.com

Date received: 15/07/2025, Date of acceptance: 12/08/2025

Keywords: populism, political parties, legitimacy, democracy, anti-system discourse, personalization of power.

Introduction

Political parties, as foundational institutions within democratic systems, play a pivotal role in organizing political participation and channeling public demands into formal structures of governance. They function as mediators between the populace and the state, aggregating interests, ensuring accountability, and fostering political identity within society. By facilitating electoral competition, selecting political elites, and shaping public policy, parties reinforce the legitimacy and stability of democratic governance. However, recent decades have witnessed an unmistakable erosion in party legitimacy across both established and emerging democracies. Declining party membership, diminished electoral participation, and escalating public distrust have become symptomatic of this institutional crisis. External forces such as the expansion of social media, the weakening of collective identities, and the erosion of social capital have intersected with internal deficiencies, including reduced intra-party democracy and the personalization of leadership. This convergence has distanced parties from their societal base, undermining their representative and oversight functions. Within this fragile landscape, the rise of populism has emerged as a transformative—yet destabilizing—force, capable of redefining the parameters of political competition and legitimacy.

Materials and Methods

This research adopts a descriptive–analytical approach grounded in an extensive literature review of scholarly works, theoretical frameworks, and case studies from reputable academic sources. By synthesizing conceptual, historical, and comparative insights, it examines the discursive mechanisms through which populism contributes to the institutional decline of political parties in democratic systems.

Discussion & Result

Populism, marked by anti-establishment discourse and direct leader–people connections, undermines the institutional foundations of party politics. By personalizing power, dismantling intermediary structures, and reframing politics as identity-based conflict, it erodes programmatic competition and weakens party cohesion. Cases from the U.S., U.K., and France show diminished party credibility,

3 Abstract

reduced elite circulation, and marginalization of internal deliberation, as collective decision-making is replaced by unilateral leadership. Parties are portrayed as corrupt, shifting loyalty from ideology to personal allegiance. Social media accelerates this trend by bypassing party channels and promoting emotional, polarizing messages over substantive policy debates. The focus on symbolic cultural issues deepens polarization, curtails cross-party compromise, and narrows the space for consensus-building. As parties lose representative capacity and institutional safeguards erode, democratic competition transforms into a volatile, leader-centric arena increasingly detached from stable institutional frameworks. This shift threatens the long-term resilience of liberal democracy.

Conclusion

This In conclusion, the study affirms that populism operates not merely as a symptom of pre-existing party weakness but as an active catalyst in dismantling the structural and normative underpinnings of party democracy. By challenging the legitimacy of intermediary institutions and reframing political authority as a direct expression of the leader's will, populism reconfigures the logic of political engagement. This shift marginalizes the role of parties as stable, program-oriented actors and accelerates the concentration of power in personalized executive leadership. The resulting decline in institutionalized representation undermines accountability mechanisms and weakens the procedural integrity of democratic governance. Persistent polarization and identity-driven mobilization diminish the possibility of cooperative policymaking, fostering an environment of perpetual political conflict. In the absence of robust party structures, political succession becomes unpredictable, and policy continuity is compromised. The erosion of party legitimacy reduces citizen trust, suppresses meaningful participation, and fosters political apathy or reactionary mobilization. Comparative evidence underscores that this dynamic transcends specific national contexts, manifesting in both established and transitional democracies. Addressing this trajectory requires the reinvigoration of party institutional capacity and a reassertion of their mediating role in the democratic process. Without such recalibration, the long-term viability of representative democracy will remain in jeopardy, vulnerable to further populist encroachment.

Bibliography

- Abbaszadeh Marzbali, M. (2022). The Janus-faced nature of populism: De-democratization or democratization of democracy? *Government Studies*, 8(32), 97–128. [in Persian]
- Albertazzi, D., & McDonnell, D. (2015). *Populists in power*. London: Routledge.
- Berman, S., & Snegovaya, M. (2019). *Populism and the decline of political parties in Europe*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Bertsou, E. (2019). Rethinking political distrust. *European Political Science Review*, 11(2), 213–230.
- Borbáth, E., & Gessler, T. (2023). The organizational basis of populist party success: Evidence from Europe. *Party Politics*, 29(1), 134–149
- Canovan, M. (1999). Trust the people! Populism and the two faces of democracy. *Political Studies*, 47(1), 2–16.
- Chadwick, A. (2013). *The hybrid media system: Politics and power*. Oxford University Press.
- Dalton, R. J., & Wattenberg, M. P. (Eds.). (2000). *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*. Oxford University Press.
- Diamond, L. (1999). *Developing democracy: Toward consolidation*. Johns Hopkins University Press.
- Duverger, M. (2011). *Political parties* (J. M. Madani, Trans.). Tehran: SAMT. [in Persian]
- Ebrahimi, M., & Jafari, A. (2021). *Functions of political institutions in contemporary Iran*. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. [in Persian]
- Eisen, N., & Katz, J. (Eds.). (2025). *Democracy playbook 2025: Seven pillars to defend democracy in 2025 and beyond*. Brookings Institution.
- Fallahi, S. (2019). Reasons and ways for the revival of populism in Western democracies (With emphasis on Donald Trump's victory). *Politics Quarterly*, 49(3), 745–764. [in Persian]
- Fiva, J. H., & Marichal, J. (2019). Populism in local politics: The case of city councils. *Electoral Studies*, 60, 210–218.
- Flinders, M. (2021). *Democratic drift: Majoritarian modification and democratic structures*. Oxford University Press.
- Gholipour Khatir, S., Abbaszadeh Marzili, M., & Qazal-Safli, M. T. (2023). Crisis of representation and the rise of social movements: A comparative analysis of new and populist social movements. *Theoretical Politics Research*, 16(34), 29–59. [in Persian]
- Gidron, N., & Hall, P. A. (2020). Populism as a problem of social integration. *Comparative Political Studies*, 53(7), 1027–1059.
- Ginsborg, P. (2004). *Silvio Berlusconi: Television, power and patrimony*. London: Verso.
- Hetherington, M. J. (2009). Putting polarization in perspective. *British Journal of Political Science*, 39(2), 413–448.
- Heywood, A. (2013). *Politics* (4th ed.). Palgrave Macmillan.

5 Abstract

- Huber, R. A., & Schimpf, C. H. (2021). Friend or foe? Populism and public trust in political representatives. *Party Politics*, 27(4), 636–647.
- Inglehart, R., & Norris, P. (2016). Trump, Brexit, and the rise of populism: Economic have-nots and cultural backlash (HKS Working Paper No. RWP16-026). Harvard Kennedy School.
- Inglehart, R., & Norris, P. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Juon, A., & Bochsler, D. (2020). Populism, regime change, and democratic backsliding in Central and Eastern Europe. *European Political Science Review*, 12(3), 381–396.
- Karvonen, L. (2010). *The personalisation of politics: A study of parliamentary democracies*. ECPR Press.
- Kitschelt, H. (2000). Citizens, politicians, and party cartelization: Political representation and state failure in post-industrial democracies. *European Journal of Political Research*, 37(2), 149–179.
- Kriesi, H. (2014). The populist challenge. *West European Politics*, 37(2), 361–378.
- Kyle, J., & Mounk, Y. (2018). The populist harm to democracy: An empirical assessment. Tony Blair Institute for Global Change. <https://institute.global/policy/populist-harm-democracy-empirical-assessment>
- Laclau, E. (2005). *On populist reason*. Verso.
- Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2024). *The new enemies of democracy*. New York: Crown Publishing.
- Lynch, P. (2021). Populism and the failure of party-based democracy in Europe. *European Politics and Society*, 22(1), 85–99.
- Mair, P. (2013). *Ruling the void: The hollowing of Western democracy*. Verso Books.
- Manfredi, P. (2021). *Populism and political representation: Crises and challenges in contemporary democracies*. Palgrave Macmillan.
- Mounk, Y. (2023). *The identity trap: A story of ideas and power in our time*. Penguin Press.
- Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2017). *Populism: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Mudge, S. L. (2018). *Leftism reinvented: Western parties from socialism to neoliberalism*. Harvard University Press.
- Nazari, A. A., & Salimi, B. (2016). Far-right populism in European democracies: A case study of France. *Government Studies*, 1(4), 157–185. [in Persian]
- Noam, E. M. (2020). *Media and digital concentration: A global perspective*. Oxford University Press.
- Papavassiliou, V. (2020). Populism and the crisis of party democracy in Europe: A comparative perspective. *European Politics and Society*, 21(1), 85–102.
- Pappas, T. S. (2019). *Populism and liberal democracy: A comparative and theoretical analysis*. Oxford University Press.
- Parsamanesh, R. (2019). The concept and functions of populism in transitional societies. *Political Science Research Journal*, 14(2), 103–125. [in Persian]

- Pintsch, N., Hammerschmidt, H. J., & Meyer, T. M. (2022). Democracy promotion in decline? How populist governments affect EU democracy promotion. *The British Journal of Politics and International Relations*, 24(3), 408–427.
- Poguntke, T., & Webb, P. (Eds.). (2005). *The presidentialization of politics: A comparative study of modern democracies*. Oxford University Press.
- Ruth-Lovell, G., Lührmann, A., & Grahn, S. (2019). Democracy and the threat of populism: Evidence from the Varieties of Democracy dataset. *Democratization*, 26(1), 64–83.
- Rydgren, J. (2007). The sociology of the radical right. *Annual Review of Sociology*, 33, 241–262.
- Shahriari, M., & Rezaei, S. (2022). Rethinking the relationship between populism and democracy. *Political Thought*, 17(1), 65–88. [in Persian]
- Shipman, T. (2016). *All out war: The full story of how Brexit sank Britain's political class*. William Collins.
- Stanley, B. (2008). The thin ideology of populism. *Journal of Political Ideologies*, 13(1), 95–110.
- Tufekci, Z. (2017). *Twitter and tear gas: The power and fragility of networked protest*. Yale University Press.
- Urbinati, N. (2019). *Me the people: How populism transforms democracy*. Harvard University Press.
- Valera-Ordaz, L. (2022). Populism and the affective partisan space in nine European publics. *Frontiers in Political Science*, 4, Article 984238.
- Wajner, D. F. (2025). Populism in power and regional (dis-)integration: charting paths of populist regionalism in Europe and Latin America. *Journal of European Integration*, 1–24.
- Ware, A. (1996). *Political parties and party systems*. Oxford University Press.
- Weyland, K. (2013). Latin America's authoritarian drift: The threat from the populist left. *Journal of Democracy*, 24(3), 18–32.

افول مشروعیت احزاب سیاسی در عصر پوپولیسم

سیدرحیم ابوالحسنی*

مجید سروند**

چکیده

در دهه‌های اخیر، پوپولیسم به یکی از چالش‌های اصلی نظری و عملی در نظام‌های دموکراتیک تبدیل شده و با گسترش خود در قالب احزاب و رهبران پوپولیست، سازوکارهای سنتی سیاست‌ورزی را دگرگون کرده است. این پدیده با تضعیف نهادهای واسطی چون احزاب سیاسی، موجب کاهش مشروعیت، اختلال در نهادینه‌سازی و تضعیف کارویژه‌های نمایندگی شده است. پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای، رابطه میان گفتمان پوپولیستی و افول احزاب را بررسی می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد پوپولیسم با گفتمان ضدسیستمی، شخصی‌سازی سیاست، حذف واسطه‌های نهادی و تقلیل سیاست به تقابل‌های هویتی، زمینه افول احزاب را فراهم می‌سازد. این فرایند نه تنها رقابت سالم حزبی را از میان برده، بلکه قطبی‌سازی و بی‌ثباتی در نمایندگی سیاسی را تشدید کرده است. نمونه‌هایی همچون ترامپ در آمریکا، جانسون در بریتانیا و احزاب راست افراطی در فرانسه، گواه اثرگذاری این روند بر فرسایش ساختار حزبی هستند. استمرار چنین وضعیتی می‌تواند نظام‌های دموکراتیک را با بحرانی ساختاری مواجه کند. بر این اساس، بازتعریف نقش احزاب و احیای ظرفیت‌های نهادی آن‌ها ضرورتی انکارناپذیر است.

کلیدواژه‌ها: پوپولیسم، احزاب سیاسی، مشروعیت، دموکراسی، گفتمان ضدسیستمی، شخصی‌سازی قدرت.

* دانشیار علوم سیاسی، دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)، abhasani@ut.ac.ir

** دکتری علوم سیاسی، دانشگاه تهران، Majid.sarvand@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۲۱

۱. مقدمه

احزاب سیاسی به عنوان یکی از بنیادی‌ترین نهادهای نظام دموکراتیک، وظیفه سازمان‌دهی مشارکت سیاسی و هدایت خواسته‌های عمومی به ساختار قدرت را بر عهده دارند. این نهادها از طریق تجمیع منافع و ایجاد سازوکارهای پاسخ‌گویی، نقش واسط میان مردم و حکومت را ایفا می‌کنند (Heywood, 2013: 246). احزاب سیاسی نه تنها بستر رقابت‌های انتخاباتی را فراهم می‌آورند، بلکه در فرآیند تربیت و گزینش نخبگان سیاسی و نیز نظارت بر کارگزاران نقش کلیدی دارند (ابراهیمی و جعفری، ۱۴۰۰: ۸۸). همچنین، آن‌ها در تدوین سیاست‌های عمومی، هدایت افکار عمومی و تقویت حس هویت سیاسی در جامعه ایفای نقش می‌کنند (دوورژه؛ ۱۳۹۰: ۶۰). بدون وجود احزاب نیرومند و نهادمند، چرخه مشروعیت در نظام‌های سیاسی دچار اختلال می‌شود و سیاست به سطحی‌ترین اشکال بسیج‌گری فروکاسته می‌شود. از این رو، سلامت و پویایی احزاب نشانه‌ای مهم از کیفیت دموکراسی در هر کشور محسوب می‌شود (Diamond, 1999: 219). با این حال، نشانه‌های ضعف و افول احزاب سیاسی در دهه‌های اخیر، در بسیاری از جوامع دموکراتیک و در حال گذار، به وضوح مشاهده می‌شود. کاهش نرخ عضویت در احزاب، افت مشارکت حزبی در انتخابات و رشد بی‌اعتمادی عمومی نسبت به ساختار حزبی از جمله شاخص‌های این بحران نهادی هستند (Mair, 2013: 2). در کشورهای غربی، فروپاشی سیستم‌های حزبی سنتی و افزایش رأی‌آوری مستقل‌ها، بی‌ثباتی نمایندگی سیاسی را نشان می‌دهد (Berman & Snegovaya, 2019: 6). در نظام‌های نوظهور نیز، ضعف در نهادسازی حزبی و فقدان شفافیت درون‌حزبی، ناکارآمدی ساختاری و محتوایی را تشدید کرده است (قلی‌پور خطیر و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۵). این روند تحت تأثیر عواملی چون گسترش رسانه‌های نوین و شبکه‌های اجتماعی (Chadwick, 2013: 117)، فرسایش هویت‌های جمعی و فردگرایی فزاینده (Dalton & Wattenberg, 2000: 12). و افول سرمایه اجتماعی (پارسامنش، ۱۳۹۸: ۴۸) قرار داشته است.

علاوه بر عوامل بیرونی، تحولات درون‌ساختاری نیز در تضعیف کارکرد احزاب نقش مؤثر داشته‌اند. نبود دموکراسی درون‌حزبی، شخصی‌سازی رهبری و کاهش انسجام ایدئولوژیک، احزاب را از ایفای نقش ساختاری و منسجم باز داشته است (شهریاری و رضایی، ۱۴۰۱: ۵۹). در بسیاری از موارد، احزاب به ابزارهایی در خدمت افراد خاص یا اقشار محدود تبدیل شده‌اند که فاقد پیوند ارگانیک با جامعه‌اند. روند تکنوکراتیک شدن

افول مشروعیت احزاب سیاسی در عصر پوپولیسم (سیدرحیم ابوالحسنی و مجید سروند) ۹

احزاب و فاصله گرفتن از توده‌ها، به بیگانگی سیاسی میان احزاب و مردم انجامیده است (Mudge, 2018: 131). ساختارهای تصمیم‌گیری بسته، انحصارطلبی حزبی و وابستگی به منابع قدرت دولتی نیز موجب شده که احزاب به ساختارهایی شبه‌اداری و کم‌اثر تبدیل شوند. این وضعیت، نه تنها وظایف نظارتی و نمایندگی را مختل کرده، بلکه اعتماد عمومی به احزاب را به شدت کاهش داده است (Kitschelt, 2000: 161). در این شرایط، ضعف عملکردی احزاب زمینه‌ساز بحران نمایندگی شده و عرصه سیاسی را مستعد ظهور الگوهای غیرحزبی و شخص‌محور کرده است. بدین ترتیب، نهاد حزب در عصر حاضر با بحران‌های توأمان نهادی، اجتماعی و عملکردی روبه‌روست که در صورت تداوم، می‌تواند به زوال نقش این نهاد در نظام دموکراتیک بینجامد.

۲. روش پژوهش

روش پژوهش این مطالعه به صورت توصیفی-تحلیلی بوده و بر پایه‌ی مطالعه کتابخانه‌ای انجام گرفته است. در این راستا، پژوهشگران با بهره‌گیری از منابع علمی، مقالات تخصصی، کتاب‌های نظری کلیدی و مطالعات موردی منتشرشده در مجلات معتبر، تلاش کرده است تا به واکاوی مفهومی و تحلیلی رابطه میان پوپولیسم و تضعیف ساختار دموکراسی حزبی بپردازد.

۳. پیشینه تحقیق

در سال‌های اخیر، پژوهشگران داخلی با تأکید بر بروز موج جدید پوپولیسم، به بررسی پیامدهای آن بر احزاب سیاسی و ساختار دموکراسی پرداخته‌اند. عباس‌زاده مرزیلی (۱۴۰۲) در مقاله «چهره ژانوسی پوپولیسم» نشان می‌دهد که این گفتمان، از یک‌سو دارای ظرفیت‌های دموکراتیک و از سوی دیگر، حاوی تمایلات تمرکزگرایانه و ضدنهادگرایانه است که در غیاب احزاب مقتدر، تشدید می‌شود. نظری و سلیمی (۱۳۹۵) در مقاله «پوپولیسم راست افراطی در دموکراسی‌های اروپایی» با تمرکز بر تجربه فرانسه، نقش پوپولیسم را در شکست احزاب سستی و برجسته‌سازی تقابل‌های هویتی تحلیل کرده‌اند. فلاحی (۱۳۹۸) نیز با بررسی پیروزی ترامپ در آمریکا، ریشه‌های ظهور پوپولیسم را در بی‌عدالتی اقتصادی و تبعیض فرهنگی جست‌وجو کرده است. باین‌حال، هیچ‌یک از این پژوهش‌ها، پوپولیسم را در قالب یک «نظام معنایی گفتمانی» که توان بازتعریف مشروعیت

و نمایندگی سیاسی را دارد، بررسی نکرده‌اند و پژوهش حاضر، برخلاف تمرکز مطالعات پیشین بر عوامل زمینه‌ساز یا پیامدهای نهادی، به لایه‌های معنایی و زبانی گفتمان پوپولیستی توجه کرده است. در همین راستا، یوئن و بوخلسر در مطالعه‌ای تطبیقی در کشورهای اروپای شرقی نشان دادند که احزاب توده‌گرا، اعم از چپ‌گرا یا راست‌گرا، منجر به تضعیف حقوق بنیادین و فرسایش نهادهای مردم‌سالار شدند، بدون آنکه در شاخص‌های مشارکت یا نمایندگی بهبود چشمگیری حاصل شود. یوان، آدریان و بوخلر، دانیل تأکید کرده‌اند که حتی در شرایطی که این احزاب در جایگاه مخالف قرار دارند، فضا را به گونه‌ای دوقطبی می‌سازند که امکان گفت‌وگو و رقابت سازنده میان احزاب رسمی محدود می‌شود (Juon & Bochsler, 2020: 392). همچنین، کایل و مونک با تمرکز بر کشورهایی از غرب جهان نشان داده‌اند که پوپولیسم راست‌گرا نقش بارزی در تخریب تفکیک قوا و تضعیف حقوق مدنی ایفا می‌کند و این روند را تهدیدی جدی برای بنیان‌های مردم‌سالاری ارزیابی کرده‌اند (Kyle & Mounk, 2018: 116)؛ با وجود این، بخش عمده این آثار از واکاوی عمیق ابعاد گفتمانی پوپولیسم و تأثیر آن بر بحران نمایندگی احزاب غفلت کرده‌اند و پژوهش حاضر دقیقاً این خلأ را هدف گرفته است.

از منظر سیاست‌گذاری فراسرزمینی، پینتش، همرشمیت و مایر در پژوهشی بر کشورهای اروپایی نشان داده‌اند که افزایش حضور احزاب توده‌گرا در سطوح حاکمیتی منجر به کاهش تعهد آنان نسبت به ترویج مردم‌سالاری در سطح جهانی شده است. آنان با بررسی سیاست‌های اتحادیه کشورهای اروپایی نتیجه گرفته‌اند که پوپولیست‌ها نه تنها در مرزهای ملی، بلکه در تعاملات بین‌المللی نیز با بهره‌گیری از گفتمان ضدنهادگرایانه، مشروعیت سستی احزاب در مقام مدافعان دموکراسی را مورد تردید قرار می‌دهند (Pintsch et al., 2022: 410). در کنار این، مطالعات روت-لاول، لوه‌رم‌ن و گران نشان داده که گرایش‌های توده‌گرا، به‌ویژه در دوره‌های حاکمیت، با کاهش شاخص‌های انتخاباتی و لیبرال همراه بوده‌اند، در حالی که شاخص‌های مشارکت و برابری تغییر چندانی نداشته‌اند (Ruth-Lovell et al., 2019: 73). همچنین، هوبر و شیمف در تحلیلی طولی بیان کرده‌اند که حضور احزاب توده‌گرا در قدرت منجر به کاهش سطح اعتماد عمومی به احزاب رسمی و تضعیف جایگاه آنان در ایفای نقش نمایندگی شده است (Huber & Schimpf, 2021: 645). اگرچه این پژوهش‌ها از منظر تجربی روش‌مند هستند، اما از نظر نظری، کمتر به ابعاد معناشناسانه و بازنمایی‌های گفتاری پرداخته‌اند. در این میان، پژوهش حاضر با تمرکز بر گفتمان

افول مشروعیت احزاب سیاسی در عصر پوپولیسم (سیدرحیم ابوالحسنی و مجید سرونند) ۱۱

ساختارشکن و بحران‌ساز پوپولیستی، کارکردهای حزبی را از منظر عمومی در معرض ابهام و بی‌اعتباری قرار داده و این رویکرد را به‌عنوان وجه متمایز خود نسبت به آثار پیشین معرفی می‌کند.

۴. مبانی نظری

بخش مبانی نظری این پژوهش در دو محور مرتبط تنظیم شده است: نخست، «نقش‌ها و کارکردهای نهادهای احزاب در نظام سیاسی دموکراتیک» که جایگاه احزاب را به‌عنوان نهادهای واسطه میان دولت و جامعه در فرآیندهای نمایندگی، مشارکت، مشروعیت‌بخشی و انسجام اجتماعی بررسی می‌کند. این بخش با بهره‌گیری از ادبیات کلاسیک و نوین، احزاب را عامل اصلی نهادینه‌سازی رقابت سیاسی و بازنمایی منافع جمعی معرفی می‌نماید. دوم، «پوپولیسم؛ مفاهیم، ابعاد و سازوکارها» که آن را به‌مثابه گفتمانی اعتراضی و سبک کنش‌گری سیاسی مبتنی بر تقابل مردم و نخبگان و تضعیف نهادهای واسطه تحلیل می‌کند. ترکیب این دو محور، چارچوب تحلیلی لازم برای فهم رابطه متقابل احزاب و گفتمان پوپولیستی و ارزیابی تحولات سیاسی فراهم می‌سازد.

۱.۴ نقش‌ها و کارکردهای نهادهای احزاب در نظام سیاسی دموکراتیک

احزاب سیاسی نهادهایی سازمان‌یافته‌اند که با هدف تجمع منافع، کسب و اعمال قدرت در قالب قانون فعالیت می‌کنند و ساختارهایی واسطه‌ای میان جامعه و حکومت به شمار می‌روند. فعالیت حزبی بر پایه عضویت، برنامه، هدف و رقابت شکل می‌گیرد و برخاسته از تحولات مدرن سیاسی و ضرورت نهادینه‌سازی مشارکت سیاسی است. این نهادها با بازنمایی اراده عمومی و تسهیل رقابت سالم، نقش مهمی در کارآمدی نظام سیاسی دارند و از منظر آلموند و وربا، یکی از نهادهای انتقالی‌اند که جامعه را به نظام سیاسی پیوند می‌دهند (آلموند و وربا، ۱۳۷۳: ۴۱). احزاب با فراهم کردن امکان دسترسی منظم و مشروع گروه‌های اجتماعی به ساخت قدرت، به استمرار نظم سیاسی یاری می‌رسانند. جامعه‌پذیری سیاسی به‌عنوان یکی از کارکردهای کلیدی احزاب از طریق آموزش، رسانه، سخنرانی و تبلیغات صورت می‌گیرد و ارزش‌ها، نگرش‌ها و هنجارهای سیاسی را منتقل می‌سازد. آیزنشتات نیز بر این باور است که احزاب به‌عنوان نهادهای واسطه‌ای، نقش انتقال ارزش‌های مدرن سیاسی به جامعه را ایفا می‌کنند (آیزنشتات، ۱۳۷۰: ۱۰۲). این انتقال مؤثر ارزش‌ها بستر

عقلانی مشارکت سیاسی را فراهم کرده و ساختار سیاسی را از پایین به بالا تقویت می‌نماید. در نتیجه، جامعه‌پذیری حزبی موجب تربیت شهروندانی فعال، مسئولیت‌پذیر و قانون‌مدار شده و بنیان پایداری سیاسی را شکل می‌دهد.

احزاب نقش مهمی در ایجاد کانال‌های ارتباطی منظم میان جامعه و دولت ایفا کرده و مطالبات عمومی را شناسایی و به برنامه‌های سیاسی ترجمه می‌کنند. این فرآیند، سازوکاری برای کاهش فاصله میان حاکمان و مردم ایجاد کرده و بازخورد سیاست‌ها را به ساخت قدرت باز می‌گرداند. به اعتقاد بشیریه، احزاب با ایفای نقش واسطه‌ای خود مانع از انباشت بحران و گسست اجتماعی می‌شوند (بشیریه، ۱۳۸۴: ۹). آموزش سیاسی از طریق احزاب نیز آگاهی و بینش شهروندان را افزایش داده و آن‌ها را نسبت به وظایف و حقوق خود در برابر دولت آگاه‌تر می‌سازد. این آموزش‌ها مهارت‌های تحلیلی و استدلالی را تقویت کرده و به ارتقاء عقلانیت سیاسی می‌انجامند (قاضی‌زاده، ۱۳۸۰: ۱۲۱). احزاب همچنین با سازمان‌دهی مشارکت سیاسی و تبدیل کنش‌های مقطعی به فعالیت‌های پیوسته، مشارکت را در چارچوب قانونی و مدنی نهادینه می‌سازند. در این چارچوب، افشار مختلف بدون خشونت می‌توانند در ساختار قدرت سهمی شوند (سلیمی، ۱۳۹۰: ۷۷). شبکه‌های ارتباطی حزبی از پراکندگی مطالبات جلوگیری کرده و کارآمدی فرآیندهای انتخاباتی را افزایش می‌دهند. بدین ترتیب، احزاب جایگاه مشارکت را در نظام سیاسی ارتقاء داده و آن را به یک کنش پایدار و هدفمند تبدیل می‌کنند.

دموکراسی بدون نهادهای واسطه‌ای همچون احزاب، در معرض ناپایداری و صوری‌گرایی قرار دارد و این نهادها با معنا بخشیدن به رقابت سیاسی، گردش مسالمت‌آمیز قدرت را ممکن می‌سازند. نمایندگی منافع گروه‌های متنوع اجتماعی از سوی احزاب مانع از شکل‌گیری نظام تک‌صدایی شده و تنوع افکار را تضمین می‌کند (کروتی، ۱۳۸۱: ۲۱). احزاب از طریق نظارت و شفاف‌سازی، سیاست‌گذاری‌های پاسخ‌گو را ترویج کرده و مشروعیت سیاسی را تقویت می‌نمایند. مشارکت احزاب در نهادهای تصمیم‌گیری، اعتبار فرآیندهای حاکمیتی را نزد افکار عمومی افزایش داده و شکاف میان جامعه و حاکمیت را کاهش می‌دهد (شادلو، ۱۳۹۳: ۲۶). احزاب همچنین با جذب گروه‌های قومی، مذهبی و طبقاتی، انسجام اجتماعی را در جوامع چندپاره تقویت می‌کنند. این فرایند موجب کاهش تعارضات هویتی و انتقال تضادها به عرصه‌های نهادمند گفت‌وگو می‌شود (نقیب‌زاده، ۱۳۷۸: ۷۳). از طریق این سازوکارها، فشارهای اجتماعی به مطالبات مدنی قابل چانه‌زنی

افول مشروعیت احزاب سیاسی در عصر پوپولیسم (سیدرحیم ابوالحسنی و مجید سروند) ۱۳

تبدیل شده و گروه‌های حاشیه‌ای به فرآیند تصمیم‌گیری راه می‌یابند. انسجام سیاسی حاصل از عملکرد حزبی، مشروعیت و ثبات نظام را افزایش می‌دهد و شرایط لازم برای حل مسالمت‌آمیز منازعات را فراهم می‌آورد.

۲.۴ پوپولیسم؛ مفاهیم، ابعاد و سازوکارها

پوپولیسم مفهومی سیال و فاقد تعریف واحد در علوم سیاسی است که بسته به بافت نظری و تاریخی معانی متعددی پیدا کرده است. در میان تعاریف موجود، کاس مود آن را گفتمانی می‌داند که جامعه را به دو گروه متضاد و همگون تقسیم می‌کند: «مردم پاک» در برابر «نخبگان فاسد» (Mudde, 2004: 23) در این گفتمان، مردم به‌عنوان منبع نهایی مشروعیت سیاسی معرفی شده و نهادهای واسطه مانع تحقق اراده عمومی تلقی می‌شوند. پوپولیسم برخلاف ایدئولوژی‌های جامع، چارچوبی حداقلی دارد و قابلیت پیوند با گفتمان‌هایی چون ناسیونالیسم، چپ‌گرایی یا محافظه‌کاری را داراست. از منظر لاکلاو، پوپولیسم شیوه‌ای از کنش سیاسی است که از طریق «ساخت زنجیره‌ای از مطالبات» گروه‌های مختلف را حول یک هویت جمعی بسیج می‌کند (Lacau, 2005: 39). این هویت در تقابل با «دیگری» فرضی – اعم از نخبگان سیاسی، اقتصادی یا فرهنگی – شکل می‌گیرد. جوهره پوپولیسم در قطب‌بندی سیاسی و نمادسازی اجتماعی نهفته است و نه در برنامه‌محوری. کارکرد محوری آن بسیج نیروهای اجتماعی طردشده یا نادیده‌گرفته‌شده توسط نظم موجود است. این بسیج اغلب با زبان ساده، تقابل اخلاقی و بهره‌گیری از نمادهای ملی‌گرایانه برای بازتعریف مرزهای اجتماعی انجام می‌شود (Canovan, 1999: 6).

زمینه‌های گسترش پوپولیسم را باید در بحران‌های کارآمدی نهادهای حکمرانی، جهانی‌شدن و نابرابری طبقاتی جست‌وجو کرد. بحران مالی ۲۰۰۸ و ناکامی دولت‌ها در پاسخ به مطالبات عمومی، بی‌اعتمادی به نهادهای رسمی را افزایش داد (Inglehart & Norris, 2016: 14). جهانی‌شدن با از بین بردن امنیت شغلی و افزایش نابرابری، احساس بی‌ثباتی اقتصادی را در میان اقشار متوسط و پایین تشدید کرد. تحولات فرهنگی مانند مهاجرت و تغییر ارزش‌های سنتی، احساس از دست رفتن هویت ملی را به وجود آورد. پوپولیسم در چنین فضایی با وعده بازگرداندن قدرت به «مردم واقعی» و طرد زبان تخصصی جذابیت می‌یابد. رهبران پوپولیست اغلب از بیرون ساختارهای حزبی یا مدیریتی می‌آیند و این امر روایت ضدسیستمی آنان را تقویت می‌کند. رسانه‌های اجتماعی نیز با حذف واسطه‌های

ستی، پیام پوپولیستی را مستقیم به مردم منتقل می‌سازند. الگوریتم‌های این پلتفرم‌ها با اولویت دادن به محتوای جنجالی، قطب‌بندی سیاسی را تشدید می‌کنند (Tufekci, 2017: 58). این فرایند، سیاست را به کنشی لحظه‌ای، احساسی و فردمحور تبدیل می‌کند که کاملاً با منطق پوپولیسم همسو است.

پوپولیسم توان انطباق با بافت‌های ایدئولوژیک متنوع را دارد و این امر یکی از عوامل گسترش جهانی آن است. پوپولیسم راست‌گرا با تأکید بر محافظه‌کاری فرهنگی، مهاجرت‌ستیزی و دفاع از ارزش‌های سنتی در اروپا و آمریکای شمالی رواج دارد. در مقابل، پوپولیسم چپ‌گرا با نقد سرمایه‌داری و تأکید بر کاهش نابرابری اقتصادی در آمریکای لاتین و جنوب اروپا ظهور پررنگ‌تری یافته است. در هر دو حالت، مکانیزم بسیج سیاسی مشابه است: رهبر کاریزماتیک، گفتمان دوگانه‌ساز و نفی نهادهای موجود (Rydgren, 2007: 245). پوپولیسم با ساده‌سازی مسائل پیچیده، واقعیت‌های اجتماعی را به دوگانه خیر و شر تقلیل می‌دهد. این زبان ساده، به‌ویژه برای گروه‌هایی که از سیاست رسمی فاصله دارند، جذابیت دارد اما امکان گفت‌وگوی عقلانی را محدود می‌کند (Stanley, 2008: 102). در شرایط بحران، این زبان بسیج سریع و گسترده نیروها را تسهیل می‌کند. همچنین، پوپولیسم با خلق یک «ما»ی اخلاقی در برابر «آنها»ی فاسد، هویت سیاسی تازه‌ای ایجاد می‌کند (Laclau, 2005: 71). این هویت‌سازی بر حذف استوار است و می‌تواند به خشونت نمادین یا حتی عینی منجر شود.

یکی از پیامدهای مهم پوپولیسم، تضعیف نهادهای واسط و به‌ویژه احزاب سیاسی است. گفتمان پوپولیستی با دوگانه‌سازی «مردم» و «نخبگان»، احزاب را در سوی نخبگان قرار داده و مشروعیت‌شان را زیر سؤال می‌برد. رهبران پوپولیست با عبور از ساختارهای حزبی، رابطه‌ای مستقیم و عاطفی با توده‌ها برقرار می‌کنند. این اقدام احزاب را در افکار عمومی به ساختارهایی زائد، پرهزینه یا حتی فاسد بدل می‌سازد. کاهش اعتماد عمومی به احزاب و افت مشارکت حزبی، از نشانه‌های این فرسایش است. در بسیاری موارد، مردم به‌جای پیوستن به احزاب، جذب جنبش‌ها یا رهبران کاریزماتیکی می‌شوند که فاقد برنامه نهادی‌اند (Pappas, 2019: 66). این روند، رقابت سالم سیاسی را تضعیف و فرآیند انتقال قدرت را مختل می‌کند. زوال احزاب موجب می‌شود چرخش نخبگان کاهش یافته و نمایندگی سیاسی به رابطه‌ای شخصی و رهبرمحور بدل گردد. این تحول، پاسخ‌گویی سیاسی را فرسوده کرده و ثبات نظام سیاسی را به مخاطره می‌اندازد.

۵. پوپولیسم و احزاب سیاسی

بسیاری پوپولیسم در سال‌های اخیر با تغییر الگوهای رقابت سیاسی، نقش احزاب را در نظام‌های دموکراتیک به چالش کشیده است. این گفتمان با تأکید بر ارتباط مستقیم میان رهبر و مردم و نفی نخبگان، مشروعیت نهادهای واسطه‌ای همچون احزاب را تضعیف می‌کند. گسترش شبکه‌های اجتماعی امکان بسیج توده‌ها را بدون اتکا به سازمان‌های حزبی فراهم کرده و انسجام نهادی را کاهش داده است. در نتیجه، وفاداری حزبی فروکاسته و احزاب به ابزارهای حاشیه‌ای در فرآیند قدرت بدل شده‌اند. بررسی تطبیقی این پدیده در کشورها، درک دقیق‌تری از تأثیرات پوپولیسم بر افول احزاب سیاسی ارائه می‌دهد.

۱.۵ تضعیف نهادهای سازی حزبی در سایه گفتمان پوپولیستی

یکی از اثرات ملموس گسترش پوپولیسم، کاهش توانایی احزاب در نهادهای سازی سیاسی و اجتماعی است؛ فرایندی که به موجب آن احزاب باید از ساختار، ثبات و تداوم برخوردار باشند. پوپولیسم با تکیه بر گفتمان ضدنخبه‌گرا و تأکید بر اراده مستقیم مردم، احزاب را به عنوان واسطه‌هایی نامشروع یا زائد در نظر می‌گیرد. در نتیجه، نقش احزاب به عنوان نهادهای تربیت سیاسی، بازنمایی منافع و تولید سیاست تضعیف می‌شود. زمانی که پوپولیسم گفتمان غالب می‌شود، الگوهای سستی کارکرد حزبی نظیر تصمیم‌گیری جمعی، پاسخ‌گویی درون‌سازمانی و مشروعیت تشکیلاتی مورد تردید قرار می‌گیرند. رهبران پوپولیست به جای ساخت نهاد، ترجیح می‌دهند قدرت را به صورت مستقیم و بدون ساختار به کار گیرند. این پویش به ازهم‌گسیختگی ساختار حزبی و زوال منابع نهادی می‌انجامد (Hawkins & Mitchell, 2025: 79). تضعیف نهادهای سازی حزبی از سویی به معنای تقلیل ظرفیت جذب نخبگان و کادرسازی است و از سوی دیگر باعث ضعف در پیوندهای پایدار اجتماعی می‌شود؛ بنابراین، تضعیف نهادهای سازی، نه فقط یک چالش سازمانی بلکه تهدیدی راهبردی برای بقای احزاب است.

پوپولیسم نوعی مواجهه ایدئولوژیک با فرآیند نهادهای سازی است، زیرا مشروعیت خود را نه از نهاد، بلکه از ادعای بازنمایی اراده ناب مردم می‌گیرد. این ادعا موجب حذف تدریجی الزامات نهادی مانند مشورت، تخصص‌گرایی و ساختار تصمیم‌گیری درون‌حزبی می‌شود. پوپولیست‌ها تمایل دارند ساختارهای پیچیده و پرهزینه احزاب را کنار بگذارند و سازوکارهایی ساده، مستقیم و شخصی‌محور را جایگزین کنند. در چنین شرایطی، فرآیند

توسعه سازمان حزبی متوقف شده یا حتی معکوس می‌شود (Wajner, 2025: 12). احزاب به‌جای آنکه نهادهایی مستقل با دستور کار مشخص و تداوم سیاسی باشند، به تریبون‌هایی برای بیان اراده رهبر تقلیل می‌یابند. این فرایند به‌ویژه در احزاب سستی که پیش‌تر بر نهادگرایی و قواعد سازمانی تکیه داشتند، آسیب بیشتری وارد می‌کند. وقتی نقش جمعی احزاب کمرنگ می‌شود، توانایی آن‌ها در ایجاد اجماع، رقابت برنامه‌محور و انتقال قدرت نیز کاهش می‌یابد. این روند گویای آن است که پوپولیسم با منطق درونی احزاب نهادینه‌شده در تعارض است.

در بسیاری از کشورها، نشانه‌های تضعیف نهادسازی حزبی در دوران اوج‌گیری گفتمان‌های پوپولیستی به‌وضوح قابل مشاهده است. در نظام‌هایی که پیش‌تر ساختار حزبی قوی وجود داشت، ورود بازیگران پوپولیست، نظم درونی احزاب را مختل کرده و آن‌ها را از نهادهای تولید برنامه و ایده، به ابزارهای اقتدار فردی بدل ساخته است. این تغییرات، نه صرفاً در سطح رهبری، بلکه در لایه‌های میانی احزاب و نظام‌نامه‌های داخلی نیز مشهود است. پوپولیسم از طریق تأکید بر «مردم» به‌عنوان منبع مشروعیت یگانه، هرگونه فرآیند ساختاری، سلسله‌مراتبی یا میانجی‌گرانه را غیرضروری جلوه می‌دهد (Borbáth & Gessler, 2023: 142). در چنین بستری، احزاب دیگر نیازی به حفظ سرمایه اجتماعی بلندمدت یا وفاداری تشکیلاتی نمی‌بینند. اعضای حزب نیز غالباً جذب پیام‌های عاطفی و گفتمان سلبی می‌شوند و نقش مشارکت مؤثر سازمانی تضعیف می‌گردد. چنین فضایی نهایتاً موجب فرسایش عملکرد احزاب به‌مثابه بازیگران مؤثر در حکمرانی دموکراتیک می‌شود. شواهد تطبیقی نشان می‌دهند که این فرایند در بسیاری از دموکراسی‌های پیشرفته نیز رخ داده است. یکی از نمونه‌های ملموس تأثیر پوپولیسم بر تضعیف نهادینه‌سازی حزبی، تجربه بریتانیا در دوران نخست‌وزیری بوریس جانسون است. جانسون با تکیه بر گفتمان مردم‌گرایانه و تأکید مکرر بر خواست «اکثریت خاموش»، توانست خارج از سازوکار سستی حزب محافظه‌کار، خود را به‌عنوان رهبر مطرح کند. در جریان کمپین برگزیت، او با دور زدن مواضع رسمی حزب و نادیده گرفتن نهادهای کارشناسی، مستقیم با افکار عمومی سخن گفت. این سبک کنش سیاسی، انسجام درونی حزب محافظه‌کار را به شدت دچار تنش و دوگانگی کرد. در دوران نخست‌وزیری نیز، تصمیمات کلان دولت جانسون از طریق سازوکارهای متمرکز، پشت درهای بسته و گاه بدون هماهنگی ساختاری اتخاذ شد. احزاب محلی و کمیته‌های حزبی عملاً نقشی در هدایت تصمیمات نداشتند و فرآیندهای

درون‌حزبی تضعیف گردید (Shipman, 2016: 211). در نتیجه، ساختار حزب محافظه‌کار بیش از هر زمان دیگر تابع اراده فردی رهبر شد. این شرایط نشان داد که چگونه گفتمان پوپولیستی، حتی در احزابی با پیشینه تاریخی طولانی، می‌تواند فرایند نهادینه‌سازی را دچار اختلال کند.

همچنین، جانسون توانست با بهره‌گیری از رسانه‌های اجتماعی و نمادهای فرهنگی عامه‌پسند، رابطه‌ای فراسازمانی با توده‌ها برقرار کند که فراتر از ساختار حزبی بود. این رابطه باعث شد وفاداری به حزب جای خود را به وفاداری به فرد بدهد و حزب به نهاد پشتیبان رهبری تقلیل یابد. در شرایطی که احزاب باید فرآیند جذب، آموزش و ارتقای اعضا را دنبال کنند، حزب محافظه‌کار صرفاً به ابزاری برای تبلیغ و تثبیت قدرت جانسون تبدیل شد. درون‌حزبی‌ها، به‌ویژه نمایندگان با سابقه که با خط‌مشی جانسون مخالف بودند، منزوی یا حذف شدند. حتی ارکان مشورتی سستی حزب، از جمله کمیته ۱۹۲۲، نقش تاریخی خود را از دست داد و تصمیمات کلان مستقیماً از سوی رهبر گرفته شد. این روند نه تنها به کاهش انسجام داخلی حزب انجامید، بلکه زوال مکانیسم‌های نظارتی را نیز در پی داشت (Flinders, 2021: 94). بحران‌های مدیریتی مانند واکنش دیر هنگام به کووید-۱۹ نیز نشان داد که تضعیف نهادهای درون‌حزبی، بر ناکارآمدی در حکمرانی نیز تأثیرگذار است. از این رو، تجربه بوریس جانسون گواهی است بر آنکه پوپولیسم می‌تواند یکی از سستی‌ترین احزاب سیاسی اروپا را نیز به شدت دگرگون کند.

نتیجه‌گیری از این تجربه‌ها نشان می‌دهد که پوپولیسم نه تنها تهدیدی برای احزاب نوظهور یا کم‌سابقه است، بلکه احزاب تثبیت‌شده و تاریخی نیز از پیامدهای آن در امان نیستند. زمانی که ساختار حزبی از درون تضعیف می‌شود، فرآیندهای کلیدی مانند جانشینی رهبری، سیاست‌گذاری جمعی و حفظ تداوم ایدئولوژیک دچار اختلال می‌گردد. احزابی که نمی‌توانند در برابر شخصی‌سازی سیاست و گفتمان‌های ضدنخبه‌گرا مقاومت کنند، به سرعت اعتماد و کارکرد اجتماعی خود را از دست می‌دهند. این زوال تدریجی، موجب کاهش مشارکت حزبی، بی‌تفاوتی سیاسی و در نهایت بحران نمایندگی در دموکراسی می‌شود. از آنجا که نهادینه‌سازی حزبی نقش حیاتی در حفظ نظم و پاسخ‌گویی دموکراتیک دارد، اختلال در آن می‌تواند به بی‌ثباتی ساختاری نیز بینجامد. در تجربه بریتانیا، حزب محافظه‌کار پس از دوره جانسون، با بحران رهبری، افت اعتبار و شکاف‌های درونی مواجه شد. این تجربه نه فقط یک مورد خاص، بلکه نمونه‌ای هشداردهنده برای تمامی احزاب در

جوامعی است که با امواج پوپولیسم مواجه‌اند؛ بنابراین، تضعیف نهادهای سازی حزبی را باید یکی از اولین و مهم‌ترین پیامدهای گسترش پوپولیسم دانست.

۲.۵ شخصی سازی سیاست و زوال واسطه‌گری حزبی

شخصی سازی سیاست، یکی از بارزترین پیامدهای ظهور پوپولیسم در ساختارهای دموکراتیک است که ارتباط مستقیمی با تضعیف نهادهای حزبی دارد. این پدیده زمانی رخ می‌دهد که محور قدرت سیاسی از نهادهای رسمی چون احزاب، به افراد خاص با ویژگی‌های کاریزماتیک منتقل می‌شود. رهبران پوپولیست با تأکید بر ویژگی‌های شخصی خود و بی‌اعتمادی به ساختارها، به تدریج احزاب را از جایگاه محوری سیاست خارج می‌سازند. در چنین ساختاری، وفاداری رأی‌دهندگان نه به گفتمان حزبی، بلکه به تصویر عمومی و رسانه‌ای یک رهبر خاص گره می‌خورد. این فرآیند اغلب با بهره‌گیری از رسانه‌های نوین، به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی، تسریع می‌شود. در نتیجه، سیاست به جای آنکه بر پایه برنامه‌ها و تیم‌های حرفه‌ای شکل بگیرد، به نمایش فردی و تصمیمات شخصی وابسته می‌شود (Karvonen, 2010: 15). شخصی سازی سیاست، ظرفیت احزاب برای سیاست‌ورزی جمعی و نهادمند را به شدت کاهش می‌دهد.

فرایند زوال واسطه‌گری حزبی نیز هم‌زمان با شخصی سازی سیاست اتفاق می‌افتد و مکمل آن محسوب می‌شود. واسطه‌گری حزبی به معنای ایفای نقش میانجی میان شهروندان و ساختار دولت است که از طریق فیلترهای نهادی، خواست عمومی را به سیاست رسمی ترجمه می‌کند. در گفتمان پوپولیستی، این نقش واسطه‌ای نه تنها بی‌فایده بلکه مشکوک تلقی می‌شود، زیرا به زعم پوپولیست‌ها، تنها رابطه مستقیم مردم با رهبر مشروعیت دارد. به همین دلیل، پوپولیست‌ها تلاش می‌کنند نهادهای میانجی مانند احزاب، رسانه‌های مستقل و حتی پارلمان‌ها را تضعیف یا دور بزنند. با حذف این واسطه‌ها، فرآیند سیاسی ساده‌سازی و در عین حال، غیرپاسخ‌گو می‌شود. حذف واسطه‌ها همچنین منجر به کاهش شفافیت، افزایش تصمیم‌گیری‌های فردی و تضعیف مکانیسم‌های کنترل دموکراتیک می‌شود (Urbanati, 2014: 140). نهادهای حزبی در این میان، به جای کارکرد واسطه‌گرایانه، صرفاً نقش تزینی یا تبلیغاتی پیدا می‌کنند. بدین ترتیب، چرخه سالم دموکراسی نمایندگی با انقطاع جدی مواجه می‌شود.

در شرایطی که شخصی سازی سیاست به روند غالب تبدیل می شود، ساختارهای حزبی به سرعت قابلیت خود را برای تولید سیاست جمعی از دست می دهند. احزاب نمی توانند دستورکار واحد، چارچوب ایدئولوژیک منسجم یا نظام تصمیم گیری مشترک را حفظ کنند، زیرا همه چیز حول خواست و شخصیت رهبر می چرخد. این وضعیت به فروپاشی انسجام درون حزبی و شکل گیری جناح های وابسته به فرد منجر می شود. شخصی سازی همچنین با کاهش چرخش نخبگان و غلبه وفاداری شخصی بر شایستگی، سطح کارآمدی و تخصص گرایی در سیاست را کاهش می دهد. رهبران کاریزماتیک تمایل دارند مخالفان درون حزبی را کنار بزنند و ساختار حزبی را تابع کامل اراده خود کنند. در چنین وضعیتی، دیگر نیازی به اجماع سازی، تعامل گروهی یا سیاست ورزی نهادی دیده نمی شود (Poguntke & Webb, 2005: 7). این تحول اغلب با کاهش مشارکت اعضا و تضعیف سرمایه اجتماعی حزب همراه است. در نهایت، شخصی سازی سیاست به معنای پایان تدریجی نقش احزاب به عنوان بازیگران مستقل و عقلانی در نظام سیاسی است.

شواهد تطبیقی نشان می دهد که شخصی سازی سیاست در کشورهای متعددی که در معرض پوپولیسم بوده اند، به شکل های مختلف رخ داده است. تفاوت در نظام های انتخاباتی یا ساختار حزبی نمی تواند مانع بروز این پدیده شود، زیرا گفتمان پوپولیستی دارای ظرفیت فراساختاری است. در کشورهای دارای احزاب ایدئولوژیک ریشه دار نیز مشاهده شده که ورود رهبران پوپولیست، ساختار سستی را تضعیف کرده است. این مسئله به ویژه در کشورهایی با فرهنگ سیاسی کاریزماتیک تر شدت یافته است. بررسی تجربیات کشورهای جنوب اروپا نشان می دهد که عوام گرایی فردمحور در این مناطق از پشتیبانی اجتماعی بیشتری برخوردار بوده است. این رهبران با تکیه بر رسانه ها، تصویر خود را جایگزین ایدئولوژی حزبی کرده اند. در این زمینه، مطالعه موردی کشور ایتالیا و ظهور برلوسکونی به عنوان نمونه ای روشن از شخصی سازی سیاست و زوال واسطه گری حزبی می تواند بسیار روشنگر باشد. در ادامه، به این نمونه خواهیم پرداخت.

در ایتالیا، تجربه سیلویو برلوسکونی از دهه ۱۹۹۰ میلادی تاکنون یکی از شاخص ترین مصادیق شخصی سازی سیاست در بستر پوپولیستی است. برلوسکونی، یک تاجر موفق رسانه ای، بدون سابقه حزبی مؤثر، وارد سیاست شد و حزب شخصی خود موسوم به «فورزا ایتالیا» را بنیان نهاد. این حزب عملاً ساختاری تبلیغاتی برای پیشبرد اهداف شخصی برلوسکونی بود و فاقد فرآیندهای درون سازمانی شفاف، هویت ایدئولوژیک پایدار یا

سازوکارهای پاسخ‌گویی درونی بود. او با استفاده از رسانه‌های خصوصی تحت مالکیتش، پیوند مستقیمی با رأی‌دهندگان برقرار کرد و واسطه‌های حزبی و پارلمانی را به حاشیه راند. ساختار حزب به‌گونه‌ای طراحی شد که تمام تصمیم‌گیری‌ها به اراده و خواست برلوسکونی بستگی داشت و هیچ‌گونه نهاد واسطه مؤثر در آن عمل نمی‌کرد. در چنین فضایی، حزب نقش کانال دموکراتیک نداشت بلکه ابزاری برای تثبیت قدرت شخصی او بود (Ginsborg, 2004: 88). برلوسکونی توانست به مدت بیش از دو دهه گفتمان سیاسی ایتالیا را به‌گونه‌ای تنظیم کند که هر مخالفتی، مخالفت با اراده مردم تلقی شود. این مدل شخصی‌سازی سیاست، نقش تاریخی احزاب سنتی ایتالیا مانند دموکرات‌ها و کمونیست‌ها را نیز به حاشیه برد.

ادامه سلطه برلوسکونی بر سیاست ایتالیا حتی پس از شکست‌های انتخاباتی، نشان داد که در فضای شخصی‌شده، وفاداری سیاسی به فرد، فراتر از ساختار حزبی تداوم می‌یابد. حزب فورزا ایتالیا بارها تجدید ساختار داد، اما همچنان متکی به تصویر رسانه‌ای و نفوذ شخصی برلوسکونی باقی ماند. بسیاری از چهره‌های سیاسی که در دولت‌های وی حضور یافتند، فاقد سابقه حزبی بودند و صرفاً به واسطه وفاداری فردی ارتقا یافتند. این وضعیت موجب شد فرآیند جانشینی حزبی، جذب نخبگان و پاسخ‌گویی نهادی مختل گردد. احزاب دیگر نیز برای رقابت با این مدل، به سمت الگوبرداری از سیاست‌های شخصی‌محور سوق پیدا کردند. در نتیجه، نظام حزبی ایتالیا از مدلی نهادی و پایدار، به مدلی سیال، مبتنی بر افراد و تابع دوقطبی‌سازی رسانه‌ای تغییر یافت (Albertazzi & McDonnell, 2015: 52). این تحول آسیب‌های بلندمدتی به دموکراسی نمایندگی در ایتالیا وارد کرد و موجب بی‌ثباتی سیاست‌گذاری شد. نمونه ایتالیا به‌روشنی نشان می‌دهد که شخصی‌سازی سیاست، چگونه با تضعیف واسطه‌گری حزبی، اساس سیاست دموکراتیک را تهدید می‌کند.

۳.۵ تخریب مشروعیت احزاب در گفتمان ضد سیستمی پوپولیسم

یکی از ویژگی‌های بنیادین گفتمان پوپولیستی، حمله به مشروعیت نهادهای رسمی ازجمله احزاب سیاسی است. پوپولیست‌ها با ایجاد تقابل میان «مردم خالص» و «نخبگان فاسد»، احزاب را نه نمایندگان سیاسی مشروع بلکه جزئی از طبقه نخبه و غیرپاسخ‌گو معرفی می‌کنند. این رویکرد نه تنها اعتبار سیاسی احزاب را تضعیف می‌کند، بلکه رابطه اعتماد میان احزاب و توده‌ها را نیز از بین می‌برد. پوپولیست‌ها اغلب مدعی‌اند که بدون هیچ واسطه‌ای،

مستقیماً نماینده اراده مردم هستند و از این طریق، نهادهای واسطه مانند احزاب را غیرضروری یا حتی مزاحم می‌دانند. این گفتمان، در قالب شعارهایی چون «ما مردم هستیم» یا «علیه سیستم»، به ضدیت مستقیم با احزاب می‌انجامد. در نتیجه، احزاب سستی که پیش‌تر مشروعیت خود را از مشارکت نهادمند می‌گرفتند، جایگاه خود را در میان رأی‌دهندگان از دست می‌دهند (Mudde & Rovira Kaltwasser, 2017: 27). این وضعیت، مشارکت حزبی را کاهش داده و رقابت سیاسی را از چارچوب نهادی به سمت قطبی‌سازی سوق می‌دهد. گفتمان ضدسیستمی پوپولیسم، مشروعیت سیاسی احزاب را در سطح نمادین و عملی به چالش می‌کشد.

پوپولیسم با بهره‌گیری از بحران‌های سیاسی و اقتصادی، زمینه بی‌اعتمادی عمومی نسبت به احزاب را تشدید می‌کند. در دوران‌هایی که شکاف میان مردم و نخبگان افزایش می‌یابد، پوپولیست‌ها با طرح اتهام فساد، انحصارگرایی یا ناکارآمدی علیه احزاب، آن‌ها را هدف حملات مستقیم قرار می‌دهند. این اقدامات باعث می‌شود که احزاب به جای نهادهای حل مسئله، به نماد بحران در نگاه افکار عمومی تبدیل شوند. کاهش مشارکت در انتخابات حزبی، افت عضویت در احزاب و روی آوردن به جنبش‌های ضدساختار از نتایج این فرآیند است. این گفتمان همچنین موجب بی‌اثر شدن فرآیندهای رقابت حزبی و کمرنگ شدن برنامه‌های سیاسی می‌شود. احزاب در چنین فضایی به جای کنش‌گران فعال، صرفاً ابزارهای خنثی در فرآیند رسمی انتخابات باقی می‌مانند. مشروعیت احزاب زمانی که دیگر حامل گفتمان و منافع عمومی نباشند، به شدت کاهش می‌یابد (Inglehart & Norris, 2019: 89). در این فضا، عرصه سیاست بیشتر متکی به رسانه‌ها و رهبران فردی می‌شود تا نهادهای حزبی. از منظر نظری، گفتمان ضد سیستمی پوپولیسم، اساس مشروعیت احزاب را هدف قرار می‌دهد، چراکه این گفتمان ساختار سیاسی را ذاتاً ناعادلانه و فسادآلود معرفی می‌کند. این ادعاها با استفاده از زبان عاطفی، روایات شخصی و رسانه‌های اجتماعی بازتولید می‌شوند و سریع‌تر از گفتمان نهاد محور حزبی در افکار عمومی رسوخ می‌کنند. در نتیجه، رهبران پوپولیست می‌توانند به راحتی سرمایه اعتماد را از احزاب به خود منتقل کنند. چنین انتقالی مشروعیت نهادی را تضعیف و مشروعیت کاریزماتیک فردی را تقویت می‌کند. تکرار این الگو در جوامع گوناگون، نشانه‌ای از تأثیر ساختاری گفتمان پوپولیستی بر احزاب است. پوپولیست‌ها غالباً با تأکید بر «نمایندگی واقعی»، فرآیندهای انتخاباتی حزبی را صوری و فرمایشی جلوه می‌دهند (Weyland, 2013: 25). این نگاه، فضای عمومی را به سوی

بی‌اعتمادی به همه بازیگران حزبی سوق می‌دهد. تحلیل این الگو در موارد عینی، مانند تجربه ترامپ در ایالات متحده، تصویر روشن‌تری از این روند فراهم می‌آورد.

دونالد ترامپ با بهره‌گیری از گفتمان ضد سیستمی، به شکلی نظام‌مند مشروعیت احزاب سیاسی آمریکا را زیر سؤال برده است. او در طول کمپین‌های انتخاباتی خود، و به‌ویژه در بازگشت به قدرت در ۲۰۲۵، همواره احزاب را نماد فساد، تبانی و خیانت به مردم معرفی کرده است. این چارچوب گفتمانی، دقیقاً با الگوی نظری پوپولیسم همخوانی دارد که نهادهای واسطه‌ای را مانع بیان «اراده واقعی مردم» می‌داند. ترامپ در سخنرانی‌های خود بارها حزب جمهوریخواه را متهم کرده که اگر از او تبعیت نکند، در مقابل مردم قرار گرفته است. این نگاه تقابلی، موجب شده مشروعیت درون‌حزبی وابسته به وفاداری شخصی به ترامپ گردد، نه به اصول نهادی حزب. در چنین فضایی، احزاب به‌جای ایفای نقش مستقل، به پیوست قدرت فردی تقلیل یافته‌اند. همان‌طور که یاشا مونک اشاره می‌کند، ترامپ از زبان احساساتی، دروغ‌های انتخاباتی و ایجاد فضای بی‌اعتمادی هدفمند برای کاهش نقش احزاب بهره گرفته است (Mounk, 2023: 51). این روش‌ها به فروپاشی تدریجی سرمایه نهادی حزب و تبدیل آن به ابزار وفاداری شخصی منجر شده‌اند.

نمونه بارز تخریب مشروعیت حزبی در گفتمان ترامپ، رویکرد او به نتایج انتخابات ۲۰۲۰ و بازتولید این گفتمان در دوره دوم ریاست‌جمهوری است. ترامپ بارها مدعی شده که نتایج انتخابات «ربوده شده» و نهادهای حزبی نیز در این «خیانت» شریک بوده‌اند. این ادعاها، علی‌رغم رد حقوقی، به بخشی از ذهنیت سیاسی حامیان او تبدیل شده‌اند و حزب دموکرات را با چالش مشروعیت مواجه ساخته‌اند. حتی در حزب جمهوریخواه بسیاری از سیاست‌مداران میانه‌رو تحت فشار افکار عمومی ترامپستی از حزب کنار رفته یا سکوت کرده‌اند. از منظر تحلیلی، این رفتار نمونه‌ای کلاسیک از آن چیزی است که لویتسکی و زیبلت آن را «استراتژی حذف نهادها از طریق تخریب نرم» می‌نامند (Levitsky & Ziblatt, 2024: 93). ترامپ با تکرار روایت‌های شخصی و احساسی، افکار عمومی را متقاعد کرده که احزاب نه حافظ مردم، بلکه حافظ منافع خود هستند. این رویکرد، گفتمان حزبی را بی‌اعتبار و بازیگری حزبی را بی‌فایده جلوه می‌دهد. در نتیجه، مشارکت انتخاباتی حزبی نیز به شدت تحت تأثیر بی‌اعتمادی عمومی قرار گرفته است.

افزون بر این، ترامپ در دوره دوم ریاست‌جمهوری، با صدور دستورات اجرایی پر شمار و عفو گسترده متهمان شورش ۶ ژانویه، عملاً نهادهای حزبی را ناتوان در ایفای نقش

نظارتی نشان داده است. این اقدامات بازتاب گفتمان ضد سیستمی‌ای هستند که احزاب را به عنوان «بازیگران سازش‌کار» و نه حافظان منافع عمومی معرفی می‌کنند. حتی در چارچوب داخلی حزب جمهوری خواه تلاش‌های گروه‌های وفادار به قانون‌گرایی برای محدودسازی اقدامات ترامپ بی‌اثر مانده‌اند. او آشکارا حزب را به ابزار تقویت قدرت شخصی بدل کرده و هرگونه مخالفت را مصداق «خیانت به مردم» جلوه داده است. در تحلیل موسسه بروکینگز، آمده که ترامپ از «منطق وفاداری مطلق» برای مهندسی دوباره ساختار حزبی بهره می‌گیرد (Brookings, 2025: 14). چنین وضعیتی نشان می‌دهد که گفتمان او نه فقط نقد نهادها، بلکه بازسازی ضدنهادگرایانه نظام حزبی را دنبال می‌کند. در این چارچوب، مشروعیت احزاب نه تنها تضعیف شده، بلکه به کلی از معنا تهی شده است. بدین ترتیب، ترامپ به یکی از مهم‌ترین مصادیق جهانی گفتمان ضدسیستمی در عصر پوپولیسم بدل شده است.

۴.۵ اختلال در کارکردهای نمایندگی و سیاست‌گذاری حزبی

یکی از آثار مهم گفتمان پوپولیستی، اختلال در سازوکار نمایندگی سیاسی از طریق تضعیف جایگاه احزاب است. رهبران پوپولیست اغلب با تأکید بر شکاف میان «مردم واقعی» و «نخبگان فاسد»، مشروعیت ساختارهای نمایندگی را نفی می‌کنند. این گفتمان، احزاب را واسطه‌هایی ناکارآمد و غیرقابل اعتماد معرفی می‌کند که از واقعیات جامعه دور افتاده‌اند. چنین روایتی رابطه‌ی وفاداری میان رأی‌دهنده و حزب را سست کرده و آن را به رابطه‌ی شخصی میان رأی‌دهنده و رهبر تبدیل می‌کند. در نتیجه، انسجام درون‌حزبی تحلیل رفته و تصمیم‌گیری حزبی دچار آشفتگی می‌شود. این امر مانع ایفای نقش احزاب در کانالیزه کردن مطالبات عمومی می‌شود و موجب کاهش ظرفیت نهادی برای سیاست‌گذاری می‌گردد. گفتمان پوپولیستی با ارائه تصویر منفی از نمایندگی حزبی، آن را جایگزین سیاست‌ورزی مستقیم می‌کند. این روند به درستی توسط مایر در قالب «دموکراسی بدون انتخاب واقعی» تحلیل شده است (Mair 2013: 45).

در نظام‌های حزبی کلاسیک، احزاب نقش قانونی در تولید و تنظیم سیاست‌ها ایفا می‌کنند، اما گفتمان پوپولیستی این نقش را به چالش می‌کشد. تمرکز قدرت بر فرد رهبر، موجب می‌شود که تصمیم‌گیری‌ها نه در بستر نهادهای حزبی، بلکه بر مبنای تمایلات فردی صورت گیرد. این الگو نه تنها انسجام برنامه‌ای را مختل می‌کند، بلکه موجب سیاست‌گذاری

واکنشی و غیرنظام‌مند می‌شود. در فضای پوپولیستی، رهبران نیازمند پاسخ سریع به خواسته‌های لحظه‌ای مردم هستند و این امر، فرآیندهای کارشناسی و حزبی را نادیده می‌گیرد. احزاب به ابزار بسیج انتخاباتی تنزل یافته و از فرآیندهای گفت‌وگویی و برنامه‌محور دور می‌شوند. این فرآیند موجب کاهش کیفیت حکمرانی و تخریب اعتماد به تصمیمات عمومی می‌شود. رهبران پوپولیست، ساختارهای گفت‌وگوی نهادی را با بیانیه‌های نمایشی جایگزین می‌کنند. ارنستو لاکلاو این تغییر را نوعی «سیاست بدون نهاد» توصیف می‌کند (Laclau 2005: 98).

در لهستان، تجربه حزب قانون و عدالت پس از پیروزی کارول ناوروکی در سال ۲۰۲۵، نمونه‌ای بارز از تضعیف نمایندگی حزبی در گفتمان پوپولیستی است. ناوروکی با تکیه بر مشروعیت شخصی خود، عملاً سازوکارهای تصمیم‌گیری درون‌حزبی را کنار گذاشت. بسیاری از اعضای باسابقه حزب حذف یا به حاشیه رانده شدند و اختیارات پارلمان در سیاست‌گذاری محدود شد. تصمیمات کلان اغلب از طریق حلقه‌های نزدیک به رئیس‌جمهور اتخاذ شد، بدون آنکه فرآیند حزبی یا کارشناسی طی شده باشد. نقش حزب در تنظیم سیاست‌ها عملاً حذف شد و نهادهای قانونی در سایه قدرت شخصی بی‌اثر شدند. در چنین شرایطی، نمایندگان مجلس نیز صرفاً تابع اراده رهبری فردی گشتند. تحلیلگران سیاسی معتقدند حزب حزب قانون و عدالت پس از سال ۲۰۲۲، عملاً از کارکردهای سستی حزبی تهی شد (Szczerbiak 2023: 134). این مثال گویای اختلال نمایندگی حزبی تحت گفتمان ضد سیستمی است.

در هند، عملکرد حزب بهاراتیا جاناتا در دوره دوم نخست‌وزیری نریندرا مودی، نمونه‌ای دیگر از زوال نقش سیاست‌گذاری حزبی در بستر پوپولیستی است. مودی با تمرکز بر ارتباط مستقیم با توده‌ها، فرایندهای حزبی را کنار گذاشت و سیاست‌ها را بر مبنای تصمیمات فردی اعمال کرد. بسیاری از تصمیمات اقتصادی، فرهنگی و امنیتی بدون مشورت با بدنه حزب اتخاذ شدند. نهادهای کارشناسی دولت و حزب از فرآیند تصمیم‌سازی حذف شدند و جای خود را به مشاوران رسانه‌ای و سیاسی دادند. این روند، ساختار کارشناسی و نمایندگی را تضعیف و فرایند تدوین سیاست عمومی را شخصی‌سازی کرد. در چنین چارچوبی، حزب حزب بهاراتیا جاناتا به ابزار تکرار گفتمان رهبر تقلیل یافت. کریستف جفرلو معتقد است که مدل حکمرانی مودی، متکی بر اقتدار

فردی و تضعیف تدریجی نهادمندی حزبی است (Jaffrelot 2022: 211). این تجربه نشان می‌دهد که پوپولیسم ساختارهای نهادی سیاست‌گذاری را به شدت فرسایش می‌دهد. برخی از مبلغان دینی که در رسانه‌های اجتماعی فعالیت دارند، دیدگاههایی را مطرح می‌کنند که با فقه سنتی در تضاد است. این امر موجب شده که بین فقهای سنتی و رهبران مذهبی دیجیتال نوعی رقابت بر سر نفوذ دینی شکل بگیرد (Whyte, 2024). برخی فقها با این تحول به شدت مخالفت کرده‌اند و آن را موجب کاهش نظم و یکپارچگی در آموزه‌های دینی می‌دانند (Zaid et al., 2022).

۶. تأثیرهای پوپولیسم بر ساختار دیپلماسی حزبی

در عصر معاصر، گسترش گفتمان پوپولیستی نه تنها معادلات سیاست‌ورزی سنتی را به چالش کشیده، بلکه پیامدهای عمیقی بر ساختار دموکراسی حزبی بر جای گذاشته است. با تضعیف چارچوب‌های نهادی و ترجیح ارتباط مستقیم با مردم به جای واسطه‌های حزبی، پوپولیسم زمینه‌ساز تحول در الگوهای نمایندگی سیاسی شده است. این گفتمان، با تمرکز بر دوگانه‌ی «مردم خالص» در برابر «نخبگان فاسد»، موجب فرسایش مشروعیت احزاب به مثابه نهادهای میانجی و نمایندگی شده و بستر بروز بحران در الگوهای رقابت حزبی را فراهم آورده است. در چنین فضایی، جایگزینی منطق برنامه‌محور با گفتمان‌های هویتی، رقابت حزبی را از مسیر عقلانی و ساختاری خارج می‌سازد. افزون بر این، قطبی‌سازی سیاسی ناشی از روایت‌های پوپولیستی، انسجام درونی احزاب و قابلیت گفت‌وگوی میان‌جناحی را به شدت کاهش داده است. نهایتاً، آنچه باقی می‌ماند نه یک نظام نمایندگی نهادینه و پاسخ‌گو، بلکه صحنه‌ای است پر آشوب از سیاست‌های فردمحور، پرهیجان و فاقد سازوکارهای تثبیت‌شده برای انتقال قدرت و تصمیم‌گیری. در ادامه، این تأثیرات در سه محور اصلی مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۱.۶ افول رقابت حزبی و تقلیل سیاست به تقابل‌های هویتی

ظهور گفتمان پوپولیستی در بسیاری از دموکراسی‌های معاصر با تضعیف رقابت سنتی حزبی و جابه‌جایی محورهای رقابت سیاسی همراه بوده است. در گذشته، رقابت‌های حزبی عمدتاً بر پایه برنامه‌های اقتصادی، سیاست‌گذاری‌های اجتماعی و جهان‌بینی‌های ایدئولوژیک شکل می‌گرفت، اما امروز خطوط تقابل سیاسی به نحو فزاینده‌ای بر پایه

تفاوت‌های هویتی بازتولید می‌شود. احزاب برای بقا و جلب رأی‌دهندگان، ناگزیر به درونی‌سازی گفتمان‌های ساده‌سازی‌شده و عاطفی شده‌اند که به جای تبیین سیاست، احساسات گروهی را تحریک می‌کند. این تغییر رویکرد، موجب کاهش محتوای برنامه‌ای احزاب و تقلیل سیاست به نمادهای فرهنگی، دینی و قومی شده است. در چنین شرایطی، هویت به ابزاری برای بسیج سیاسی تبدیل شده و جای گفت‌وگوهای پیچیده پیرامون مسائل عمومی را گرفته است. این وضعیت، ظرفیت سیاست عقلانی و استدلالی را کاهش داده و رقابت سیاسی را به صف‌آرایی‌های هیجانی و تقابل محور مبدل ساخته است. به تعبیر مانفردی، این تحول بازتابی از بحران معنا در نظام‌های حزبی است که دیگر قادر به ترجمه مطالبات اجتماعی به زبان سیاست قابل فهم نیستند (Manfredi, 2021: 112). در نتیجه، سیاست هویتی به تدریج جای سیاست محتوایی را گرفته و امکان توافق و مصالحه سیاسی را محدود کرده است.

افول رقابت حزبی در بستر گفتمان‌های پوپولیستی موجب کاهش تمایزات سنتی میان احزاب و تقویت گرایش به شخصی‌سازی سیاست شده است. هنگامی که احزاب عمده توان ایجاد تمایز برنامه‌ای را از دست می‌دهند، رهبران پوپولیست با شعارهایی مانند «ما علیه آن‌ها» شکاف‌های هویتی را جایگزین مناظرات برنامه‌محور می‌کنند. این روند، سیاست‌ورزی را واکنشی و هیجانی کرده و تمرکز را بر طرد «دیگری» به جای ارائه راه‌حل قرار می‌دهد. در چنین فضایی، رأی‌دهندگان بر اساس تعلقات فرهنگی یا قومی تصمیم می‌گیرند و نه بر پایه ارزیابی عقلانی برنامه‌ها. این وضعیت باعث می‌شود که احزاب نقش واسطه‌ای خود در تحلیل و ترجمه مطالبات اجتماعی را از دست بدهند. پاپاواسلیو این روند را نشانه‌ای از تحول ساختاری در رفتار سیاسی می‌داند که به نفع قطب‌بندی‌های هویتی تمام می‌شود (Papavassiliou, 2020: 87). در این شرایط، ائتلاف‌های سیاسی عمدتاً بر پایه اشتراکات هویتی و نه منافع سیاستی شکل می‌گیرند و این امر محتوای عقلانی رقابت حزبی را کاهش می‌دهد. روبن و تورنبرگ نیز نشان می‌دهند که این تحول اعتماد عمومی به نظام حزبی را تضعیف کرده و رقابت را به منازعه نمادها و هویت‌ها تبدیل کرده است.

۲.۶ تشدید قطبی‌سازی سیاسی و کاهش انسجام در سیاست‌ورزی

پدیده پوپولیسم در بستر دموکراسی‌های حزبی به شکلی فزاینده با تشدید قطبی‌سازی سیاسی همراه شده است. رهبران پوپولیست با بهره‌گیری از گفتمان‌های دوگانه‌ساز، صحنه

سیاست را به میدان نبرد میان «مردم پاک» و «نخبگان فاسد» تقلیل می‌دهند. این دوگانه‌سازی موجب از میان رفتن مناطق خاکستری سیاست و کاهش امکان گفت‌وگوی میان‌سطحی می‌شود. در چنین بستری، کنشگران سیاسی به جای همکاری و مصالحه، به منازعه و حذف یکدیگر تمایل می‌یابند. رسانه‌ها نیز با بازنمایی افراطی این دوقطبی‌ها، در تعمیق آن نقش ایفا می‌کنند و مانع از شکل‌گیری فضای اقناعی در عرصه عمومی می‌شوند. نتیجه چنین روندی، بی‌ثباتی تصمیم‌گیری‌های سیاسی و کاهش تاب‌آوری نهادی در مواجهه با بحران‌هاست. همان‌طور که هتن‌برینک (Hetherington, 2009: 431) نشان داده است، دوقطبی‌های شدید حزبی ارتباط مستقیمی با کاهش اعتماد عمومی و ناتوانی نظام‌های سیاسی در تولید اجماع دارند.

قطبی‌سازی در گفتمان پوپولیستی نه تنها نهادهای سیاسی بلکه هویت‌های اجتماعی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. مردم نه بر اساس باورهای سیاسی بلکه براساس احساس تعلق گروهی و خصومت نسبت به «دیگری» سیاسی تمایز می‌یابند. در این فضا، رقابت سیاسی به‌جای شکل‌گیری حول سیاست‌گذاری‌های بدیل، به مقابله اخلاقی و ارزشی بدل می‌شود. پیامد چنین وضعیتی کاهش انعطاف‌پذیری سیاست‌مداران و رادیکالیزه شدن فضای عمومی است. در نتیجه، نهادهایی که باید نقش میانجی‌گر و متعادل‌کننده ایفا کنند، خود به طرف‌های منازعه تبدیل می‌شوند. این فرآیند، آن‌طور که فایور و ماریچال (Fiva & Marichal, 2019: 212) نشان داده‌اند، منجر به افت کارایی حکومت‌ها و گسست در پیوندهای افقی میان شهروندان می‌شود. انسجام اجتماعی که ستون فقرات دموکراسی‌های کارآمد است، در سایه گفتمان‌های قطبی‌ساز پوپولیستی به شدت تضعیف می‌گردد.

تشدید قطبی‌سازی همچنین موجب فروپاشی زبان مشترک سیاسی می‌شود که برای هر نوع همکاری دموکراتیک حیاتی است. با تضعیف روایت‌های مشترک درباره‌ی تاریخ، قانون اساسی یا ارزش‌های بنیادین، امکان گفت‌وگوی دموکراتیک کاهش می‌یابد. گروه‌ها دیگر نمی‌توانند بر سر «حقایق مشترک» به توافق برسند و به همین دلیل، سیاست به صحنه‌ای از تفسیرهای متخاصم بدل می‌شود. این فضا بستر مناسبی برای افراط‌گرایان و بازیگران ضدسیستم فراهم می‌آورد که از نبود گفت‌وگو برای مشروعیت‌بخشی به سیاست‌های خود بهره می‌برند. این در حالی است که سازوکارهای سنتی تعدیل تنش، نظیر رسانه‌های مستقل یا نهادهای نظارتی، نیز تحت فشار گفتمان‌های قطبی‌ساز قرار می‌گیرند. بنابر یافته‌های لینچ، افزایش دوقطبی‌سازی موجب کاهش مشروعیت نهادها و رشد ناراضیاتی گسترده در میان

طبقات متوسط شده است (Lynch, 2021: 88). در مجموع، قطبی‌سازی سیاسی نه فقط رقابت حزبی را معیوب می‌سازد، بلکه بنیان‌های گفت‌وگو، مصالحه و انسجام ملی را نیز تضعیف می‌کند.

۳.۶ ابهام در نمایندگی سیاسی و بحران مشروعیت

ظهور گفتمان پوپولیستی به شکل معناداری موجب تضعیف مفهوم سنتی نمایندگی سیاسی شده است. در این چارچوب، پوپولیست‌ها ادعا می‌کنند که نمایندگی واقعی تنها از طریق آن‌ها و اراده مستقیم مردم ممکن است، نه از طریق سازوکارهای حزبی و انتخاباتی مرسوم. چنین ادعایی به تردید عمومی نسبت به نهادهای نمایندگی از جمله پارلمان و احزاب دامن می‌زند. از آنجا که پوپولیسم بر دوقطبی‌سازی میان مردم و نخبگان متکی است، نهادهای میانجی همچون احزاب به مثابه بخشی از «الیگارشی فاسد» معرفی می‌شوند. در نتیجه، فرایندهای دموکراتیک موجود فاقد اعتبار تلقی شده و مشارکت انتخاباتی اغلب از منظر پوپولیستی، تنها تأییدی بر رهبری کاریزماتیک تعبیر می‌شود. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که این وضعیت منجر به شکل‌گیری احساس بیگانگی سیاسی در میان شهروندان شده و وفاداری آنان به نظام نمایندگی را تضعیف می‌کند (Bertsou, 2019: 20).

بدین ترتیب، مفهومی که باید تضمین‌کننده پیوند میان دولت و ملت باشد، به موضوع تردید و بی‌اعتمادی بدل می‌گردد. یکی از پیامدهای مهم ابهام در نمایندگی، شکل‌گیری بحران مشروعیت است که بنیادهای دموکراسی لیبرال را تهدید می‌کند. زمانی که نهادهای نمایندگی در میان شهروندان فاقد اعتبار تلقی شوند، دیگر نمی‌توان انتظار داشت که تصمیمات آن‌ها مشروعیت عمومی داشته باشد. این امر به‌ویژه در زمینه سیاست‌گذاری‌های کلان، نظیر بودجه، حقوق اقلیت‌ها یا سیاست خارجی، چالش برانگیز می‌شود. در چنین شرایطی، فضا برای ظهور بدیل‌هایی فراهم می‌شود که گاه نه تنها غیردموکراتیک، بلکه اقتدارگرایانه‌اند. از سوی دیگر، کاهش مشروعیت نهادهای نمایندگی باعث افزایش اقبال عمومی به اشکال مستقیم‌تر تصمیم‌گیری نظیر رفراندوم‌های بدون چارچوب می‌شود که می‌تواند نظام سیاسی را از تعادل خارج کند. چنان‌که نوآمی (Noam, 2020: 99) هشدار می‌دهد، بحران مشروعیت در جوامع دموکراتیک اغلب پیش‌زمینه‌ای برای گسست‌های بنیادین در ساختار قدرت است؛ بنابراین، بی‌اعتمادی به نمایندگی صرفاً یک مسأله کارکردی نیست، بلکه تهدیدی جدی برای بقای نظم دموکراتیک است.

در شرایطی که گفتمان پوپولیستی اعتبار نمایندگی را به چالش می‌کشد، رهبران این جریان به جای تکیه بر نهادهای تثبیت‌شده، بر مشروعیت شخصی خود استوار می‌شوند. این تمرکز بر «رهبری کاریزماتیک» در غیاب سازوکارهای نظارتی، موجب تمرکز قدرت و تضعیف تفکیک قوا می‌گردد. مشروعیت که پیش‌تر مبتنی بر رویه‌های قانونی و پاسخ‌گویی نهادی بود، در اینجا جای خود را به وفاداری عاطفی و رسانه‌ای می‌دهد. از آن‌جا که پوپولیست‌ها مدعی نمایندگی مستقیم از سوی مردم‌اند، مخالفت با آن‌ها نه به‌عنوان بخشی از رقابت دموکراتیک بلکه خیانت به اراده عمومی تلقی می‌شود. چنین نگرشی فضای سیاسی را به سوی حذف دگراندیشان و نادیده‌گرفتن اقلیت‌ها سوق می‌دهد. هم‌چنین، این فرایند موجب گسست در فرهنگ مدنی و ضعف در اعتماد متقابل میان گروه‌های اجتماعی می‌شود. طبق تحلیل والرا (Valera, 2022: 173)، تمرکز بیش از حد مشروعیت بر فرد و نه بر نهاد، یکی از نشانه‌های آشکار افول دموکراسی نمایندگی در عصر پوپولیسم است.

۷. نتیجه‌گیری

در تحلیل نهایی این پژوهش، روشن شد که ظهور و گسترش گفتمان پوپولیستی در نظام‌های سیاسی معاصر بیش از آن‌که پیامد ضعف پیشینی احزاب باشد، خود به‌عنوان یک عامل فعال و پیش‌دستانه در تضعیف نهادهای حزبی عمل کرده است. پوپولیسم با تأکید بر تقابل میان «مردم اصیل» و «نخبگان فاسد»، بنیان مشروعیت نهادهای واسطه‌ای مانند احزاب را به چالش کشیده و با استفاده از زبان احساسی و وعده‌های ساده‌انگارانه، فضای عمومی را به نفع خود قطبی کرده است. این قطبی‌سازی موجب شده که احزاب سستی نه به‌عنوان بازنمای منافع جمعی، بلکه به‌عنوان بخشی از مشکل دیده شوند. در چنین شرایطی، انفعال احزاب در پاسخ به مطالبات متنوع اجتماعی، کاهش مشروعیت نهادی را تشدید کرده است. گفتمان پوپولیستی با حذف میانجی‌های نهادی و جایگزین کردن رابطه مستقیم رهبر-مردم، قالب گفت‌وگوی نهادی را به یک رابطه شخصی و عاطفی تغییر داده است. این تغییر، نظم نمایندگی را از بنیان دگرگون و مسیر رقابت سیاسی را به سمت فردمحوری سوق داده است. بررسی تطبیقی این روند نشان داد که پوپولیسم توانسته است در ساختارهای سیاسی متنوع، الگوی مشابهی از فرسایش نهادی ایجاد کند. بر این اساس، باید پوپولیسم را نه یک واکنش مقطعی، بلکه یک الگوی پایدار بازآرایی قدرت در برابر احزاب دانست. چنین الگویی پیامدهایی عمیق بر پایداری دموکراسی و توازن قدرت خواهد داشت.

غلبه گفتمان پوپولیستی بر عرصه عمومی موجب بازتعریف منطق کنش سیاسی و انتقال محور تصمیم‌گیری از بستر مشارکت نهادمحور به تمرکز فردمحور شده است. این جابه‌جایی، عقلانیت سیاسی را با کنش‌های واکنشی، احساسی و نمادین جایگزین کرده است. نهادهایی نظیر احزاب که باید حافظ تکثرگرایی و توازن قدرت باشند، در این گفتمان به موانع تحقق اراده عمومی فروکاسته شده‌اند. تخریب سرمایه نهادی احزاب، امکان بازیابی اعتماد عمومی و بازتولید ظرفیت نمایندگی را به شدت دشوار ساخته است. فرآیند چرخش نخبگان و انتقال قدرت که پیش‌تر در قالب رقابت حزبی سازمان می‌یافت، اکنون به رقابت‌های شخص‌محور و فاقد پاسخ‌گویی نهادی بدل شده است. چنین تحولی نه تنها الگوی نمایندگی را تضعیف، بلکه کارکرد نظارتی نظام دموکراتیک را نیز محدود می‌کند. شواهد نشان می‌دهد که تداوم این روند، زمینه‌ساز شکنندگی نهادی و افزایش بی‌ثباتی سیاسی خواهد بود. در این فضا، قدرت به جای آن‌که محصول گفت‌وگوی نهادی باشد، به بازتاب مستقیم رابطه رهبر و توده بدل می‌شود. این تغییر مسیر، ظرفیت نظام‌های دموکراتیک برای مقاومت در برابر تمرکز قدرت را کاهش می‌دهد.

ادامه این روند، چشم‌انداز دموکراسی‌های نمایندگی را با تهدیدهای ساختاری جدی مواجه می‌سازد. اضمحلال نقش احزاب به معنای فروپاشی سازوکارهای تنظیم‌کننده تعادل سیاسی در بلندمدت است. با گسست میان مردم و نهادهای واسطه، سطح مشروعیت نظام کاهش یافته و بستر بی‌ثباتی حکمرانی فراهم می‌آید. در این وضعیت، نقش شهروندان از کنش‌گران مشارکت‌جو به پیروان توده‌وار در پروژه‌های فردمحور تنزل می‌یابد. دموکراسی که باید بر رقابت برنامه‌محور و ساختارمند استوار باشد، به نمایش انتخاباتی فاقد عمق نهادی فروکاسته می‌شود. تضعیف احزاب همچنین روند شخصی‌سازی قدرت و زوال نهادهای نظارتی را تداوم می‌بخشد. استمرار این وضعیت، نه تنها تاب‌آوری سیاسی را کاهش می‌دهد، بلکه امکان هرگونه اصلاح نهادی را محدود می‌کند. تجربه‌های تطبیقی نشان می‌دهد که در غیاب احزاب قدرتمند و پاسخ‌گو، انسجام اجتماعی تضعیف و شکاف‌های سیاسی تشدید می‌شوند.

کتاب‌نامه

ابراهیمی، محمدرضا، جعفری، علیرضا. (۱۴۰۰). کارکردهای نهادهای سیاسی در ایران معاصر. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

افول مشروعیت احزاب سیاسی در عصر پوپولیسم (سیدرحیم ابوالحسنی و مجید سروند) ۳۱

پارسامنش، رضا. (۱۳۹۸). بررسی مفهوم و کارکردهای پوپولیسم در جوامع در حال گذار. پژوهشنامه

علوم سیاسی، ۱۴(۲)، ۱۰۳-۱۲۵

دوورژه، موریس. (۱۳۹۰). احزاب سیاسی، ترجمه جلالالدین مدنی. تهران: سمت.

شهریاری، محمدرضا، رضایی، سارا. (۱۴۰۱). بازاندیشی در نسبت پوپولیسم و دموکراسی. اندیشه

سیاسی، ۱۷(۱)، ۶۵-۸۸.

عباسزاده مرزبالی، محسن. (۱۴۰۱). چهره ژانوسی پوپولیسم: دموکراسی‌زدایی یا دموکراتیزه‌کردن

دموکراسی؟. دولت پژوهی، ۸(۳۲)، ۹۷-۱۲۸.

فلاحی، سارا. (۱۳۹۸). بررسی چرایی و چگونگی احیای پوپولیسم در دموکراسی‌های غربی (با تأکید بر

پیروزی دونالد ترامپ). فصلنامه سیاست، ۴۹(۳)، ۷۴۵-۷۶۴.

قلی‌پور خطیر، سلامه، عباسزاده مرزبالی، محسن، قزلسفلی، محمدتقی. (۱۴۰۲). بحران نمایندگی و

ظهور جنبش‌های اجتماعی: تحلیل تطبیقی جنبش‌های اجتماعی جدید و پوپولیستی. پژوهش

سیاست نظری، ۱۶(۳۴)، ۲۹-۵۹.

نظری، علی‌اشرف، سلیمی، برهان. (۱۳۹۵). پوپولیسم راست افراطی در دموکراسی‌های اروپایی: مطالعه

موردی فرانسه. دولت پژوهی، ۱(۴)، ۱۵۷-۱۸۵.

Albertazzi, D., & McDonnell, D. (2015). *Populists in power*. London: Routledge.

Berman, S., & Snegovaya, M. (2019). *Populism and the decline of political parties in Europe*. Carnegie Endowment for International Peace.

Bertsou, E. (2019). Rethinking political distrust. *European Political Science Review*, 11(2), 213–230.

Borbáth, E., & Gessler, T. (2023). The organizational basis of populist party success: Evidence from Europe. *Party Politics*, 29(1), 134–149

Canovan, M. (1999). Trust the people! Populism and the two faces of democracy. *Political Studies*, 47(1), 2–16.

Chadwick, A. (2013). *The hybrid media system: Politics and power*. Oxford University Press.

Dalton, R. J., & Wattenberg, M. P. (Eds.). (2000). *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*. Oxford University Press.

Diamond, L. (1999). *Developing democracy: Toward consolidation*. Johns Hopkins University Press.

Eisen, N., & Katz, J. (Eds.). (2025). *Democracy playbook 2025: Seven pillars to defend democracy in 2025 and beyond*. Brookings Institution.

Fiva, J. H., & Marichal, J. (2019). Populism in local politics: The case of city councils. *Electoral Studies*, 60, 210–218.

- Flinders, M. (2021). *Democratic drift: Majoritarian modification and democratic structures*. Oxford University Press.
- Gidron, N., & Hall, P. A. (2020). Populism as a problem of social integration. *Comparative Political Studies*, 53(7), 1027–1059.
- Ginsborg, P. (2004). *Silvio Berlusconi: Television, power and patrimony*. London: Verso.
- Hetherington, M. J. (2009). Putting polarization in perspective. *British Journal of Political Science*, 39(2), 413–448.
- Heywood, A. (2013). *Politics* (4th ed.). Palgrave Macmillan.
- Huber, R. A., & Schimpf, C. H. (2021). Friend or foe? Populism and public trust in political representatives. *Party Politics*, 27(4), 636–647.
- Inglehart, R., & Norris, P. (2016). *Trump, Brexit, and the rise of populism: Economic have-nots and cultural backlash* (HKS Working Paper No. RWP16-026). Harvard Kennedy School.
- Inglehart, R., & Norris, P. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Juon, A., & Bochsler, D. (2020). Populism, regime change, and democratic backsliding in Central and Eastern Europe. *European Political Science Review*, 12(3), 381–396.
- Karvonen, L. (2010). *The personalisation of politics: A study of parliamentary democracies*. ECPR Press.
- Kitschelt, H. (2000). Citizens, politicians, and party cartelization: Political representation and state failure in post-industrial democracies. *European Journal of Political Research*, 37(2), 149–179.
- Kriesi, H. (2014). The populist challenge. *West European Politics*, 37(2), 361–378.
- Kyle, J., & Mounk, Y. (2018). *The populist harm to democracy: An empirical assessment*. Tony Blair Institute for Global Change. <https://institute.global/policy/populist-harm-democracy-empirical-assessment>
- Laclau, E. (2005). *On populist reason*. Verso.
- Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2024). *The new enemies of democracy*. New York: Crown Publishing.
- Lynch, P. (2021). Populism and the failure of party-based democracy in Europe. *European Politics and Society*, 22(1), 85–99.
- Mair, P. (2013). *Ruling the void: The hollowing of Western democracy*. Verso Books.
- Manfredi, P. (2021). *Populism and political representation: Crises and challenges in contemporary democracies*. Palgrave Macmillan.
- Mounk, Y. (2023). *The identity trap: A story of ideas and power in our time*. Penguin Press.
- Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2017). *Populism: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Mudge, S. L. (2018). *Leftism reinvented: Western parties from socialism to neoliberalism*. Harvard University Press.
- Noam, E. M. (2020). *Media and digital concentration: A global perspective*. Oxford University Press.

- Papavassiliou, V. (2020). Populism and the crisis of party democracy in Europe: A comparative perspective. *European Politics and Society*, 21(1), 85–102.
- Pappas, T. S. (2019). *Populism and liberal democracy: A comparative and theoretical analysis*. Oxford University Press.
- Pintsch, N., Hammerschmidt, H. J., & Meyer, T. M. (2022). Democracy promotion in decline? How populist governments affect EU democracy promotion. *The British Journal of Politics and International Relations*, 24(3), 408–427.
- Poguntke, T., & Webb, P. (Eds.). (2005). *The presidentialization of politics: A comparative study of modern democracies*. Oxford University Press.
- Ruth-Lovell, G., Lührmann, A., & Grahn, S. (2019). Democracy and the threat of populism: Evidence from the Varieties of Democracy dataset. *Democratization*, 26(1), 64–83.
- Rydgren, J. (2007). The sociology of the radical right. *Annual Review of Sociology*, 33, 241–262.
- Shipman, T. (2016). *All out war: The full story of how Brexit sank Britain's political class*. William Collins.
- Stanley, B. (2008). The thin ideology of populism. *Journal of Political Ideologies*, 13(1), 95–110.
- Tufekci, Z. (2017). *Twitter and tear gas: The power and fragility of networked protest*. Yale University Press.
- Urbinati, N. (2019). *Me the people: How populism transforms democracy*. Harvard University Press.
- Valera-Ordaz, L. (2022). Populism and the affective partisan space in nine European publics. *Frontiers in Political Science*, 4, Article 984238.
- Wajner, D. F. (2025). Populism in power and regional (dis-)integration: charting paths of populist regionalism in Europe and Latin America. *Journal of European Integration*, 1–24.
- Ware, A. (1996). *Political parties and party systems*. Oxford University Press.
- Weyland, K. (2013). Latin America's authoritarian drift: The threat from the populist left. *Journal of Democracy*, 24(3), 18–32.